

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.4.20>

TRENDY INTERAKCJI MIĘDZYINSTYTUCJONALNEJ W PROCESIE WYBORCZYM NA UKRAINIE

Liliia Yakovleva

*kandydat nauk politycznych, docent,
docent Katedry Polityki Regionalnej*

*i Administracji Publicznej Odeskiego Regionalnego Instytutu Administracji Publicznej Narodowej Akademii
Administracji Publicznej przy Prezydencie Ukrainy (Odessa, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-0942-485X

e-mail: yakovlevalilia2016@gmail.com

Adnotacja. W artykule przeanalizowano wpływ konfliktowej interakcji międzyinstytucjonalnej na legitymizację władzy publicznej na Ukrainie. Udowodniono, że konfliktowa interakcja międzyinstytucjonalna przeskadza instytucjonalizacji demokracji elektoralfnej na Ukrainie. Zidentyfikowano przyczyny konfliktowej interakcji międzyinstytucjonalnej na Ukrainie. Wyróżniono dwa trendy kampanii wyborczych na Ukrainie. Pierwszy trend to wpływ skandali politycznych, drugi – to zmiany w prawie wyborczym przed wyborami. Udowodniono ich wpływ na delegitymizację władzy publicznej.

Słowa kluczowe: legitymizacja władzy publicznej, interakcja międzyinstytucjonalna, konfliktowa interakcja polityczna, skandale polityczne, demokracja elektoralfna.

TRENDS OF INTER-INSTITUTIONAL COOPERATION IN THE ELECTORAL PROCESS IN UKRAINE

Lilia Yakovleva

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Regional Policy of the Public Administration

*Odesa Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration
under the President of Ukraine (Odesa, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-0942-485X

e-mail: yakovlevalilia2016@gmail.com

Abstact. The article is devoted to the study of the legitimacy of public power. Such characteristics of legitimacy as innovation and inclusiveness are determined on the basis of the theory of power as a generalized means of communication (N. Luhmann). It is noted that the phenomenon of legitimacy permeates the relationship between the state and civil society, meaningfully filling the communication between the government and citizens, since the government needs public support, and citizens demand effectiveness from the government. It combines both the attitude of citizens to the social order and the perception of individual political leaders, ideas about institutions and participation in the activities of social and political organizations. In the thesaurus of modern political science, legitimacy is an integral concept, the essence of which is revealed through the study of communicative, institutional, organizational and legal dimensions of public power.

Key words: legitimacy of power, public power, generalized means of communication, inclusive legitimacy, innovation of power.

ТРЕНДИ МІЖІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

Лілія Яковлева

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри регіональної політики та публічного адміністрування

Одеського регіонального інституту державного управління

Національної академії державного управління при Президентіві України (Одеса, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-0942-485X

e-mail: yakovlevalilia2016@gmail.com

Анотация. У статті проаналізовано вплив конфліктної міжінституційної взаємодії на легітимність публічної влади в Україні. Доведено, що конфліктна міжінституційна взаємодія стає на заваді інституціоналізації електоральної демократії в Україні. Визначено причини конфліктної міжінституційної взаємодії в Україні. Виокремлено два тренди виборчих кампаній в Україні. Перший тренд – вплив політичних скандалів, другий – зміни у виборчому законодавстві напередодні виборів. Доведено їх вплив на делегітимацію публічної влади.

Ключові слова: легітимність публічної влади, міжінституційна взаємодія, конфліктна політична взаємодія, політичні скандали, електоральна демократія.

Вступ. Еволюція наукового розуміння легітимності публічної влади в політичній науці йде пліч-о-пліч зі складними трансформаційними процесами в українському суспільстві, його рухом від пострадянського стану до необхідності протистояти «гібридній агресії». Здається, українському суспільству вдається уникати небезпеки, характерної для деяких пострадянських режимів, а саме повернення до авторитарного правління, заснованого на харизмі лідера. Публічна влада в Україні після 30 років незалежності усе ще балансує між демократією та авторитаризмом. Погодимось з авторською позицією М. Прокоп: «Незалежність дала Україні багато можливостей: встановлювати напрями зовнішньої політики, доступ до міжнародних організацій. Відносно низької функціональності політичної системи України. Головною слабкістю цієї системи, що значною мірою впливає на її ефективне функціонування, є зв'язок між правлячою елітою і олігархічними групами. Дисфункціональність української політичної системи збільшує високий рівень соціального невдоволення населення... і негативну оцінку якості управління, що багато в чому сприяє «дрейфуванню» України на грані між демократією і авторитаризмом, також відомому як проміжна зона (або «сіра зона») між двома точками континууму, або як «гібридний режим» (Прокоп, 2014; 373).

Наголосимо на тому, що легальність (законність) публічної влади виступає обов'язковою, але недостатньою умовою її легітимності. «Гра з правилами» стала одним із головних трендів не лише електоральної демократії в Україні, а й політичного процесу в цілому. Зміни до виборчого законодавства, які часто впроваджуються напередодні електоральних змагань, є характерною ознакою електоральної демократії.

В українському політичному просторі йдеться також про перманентні зміни до законодавства, які дестабілюють діяльність публічної влади та ускладнюють міжінституційну взаємодію.

У вітчизняному політичному процесі найбільшої уваги потребують інституційні та комунікативні виміри легітимності публічної влади. Їх значення зростає під час виборчих кампаній. У комунікативному вимірі під час виборчих змагань загострюється питання щодо легітимності публічної влади. Найбільш очевидною є відповідь, яку дає електоральна демократія: легітимною є влада, яку громадяни обирають в результаті проведення регулярних конкурентних і чесних виборів. Для України, яка часто опиняється в кризових ситуаціях, нормою стало проведення як дострокових парламентських, так і президентських виборів.

Сучасне розуміння легітимності полягає в тому, що це, перш за все, суспільна згода з діями інститутів публічної влади на основі довіри до них (за умови дотримання ними принципу верховенства права), а також підтримка більшістю громадян індивідуальних чи колективних політичних акторів публічно: вербально та / або участю в акціях, мітингах, діяльності політичних і громадських організацій.

В якості теоретичної бази дослідження виступають праці Г. Арендт, М. Вебера, Ю. Габермаса, М. Калдор, Д. Норта, П. Розанвалона та ін., безпосередньо присвячені антиноміям і парадоксам легітимності публічної влади в сучасних умовах. З питань стану легітимності публічної влади в умовах «гібридної війни» були використані теоретичні розробки таких авторів, як Є. Бистрицький, Є. Головаха, П. Кутуєв, С. Макеєв, М. Маяцький, М. Мінаков, С. Наумкіна, І. Попова, Ю. Савельєв, А. Еткінд, Є. Цокур, ін.

У працях представників неінституціональної парадигми йдеться не лише про необхідність встановлення та розвитку демократичних інститутів. Це важлива умова. Але створення нових інститутів, як і впровадження нових правил та заснування нових органів публічної влади, саме по собі не здатне забезпечити легітимність публічної влади. Останнє потребує підвищення ефективності міжінституційної взаємодії, формування мережі вертикальних та горизонтальних комунікацій. Ця мережа має включати комунікацію інститутів публічної влади між собою та із суспільством. Констатуємо, що міжінституційна взаємодія в Україні носить конфліктний характер. Це негативно впливає на легітимність публічної влади, руйнує довіру суспільства не до якогось окремого інституту, а до політичного порядку в цілому.

Мета статті – визначити тренди міжінституційної взаємодії у виборчому процесі в Україні.

Основна частина. Новим викликом для легітимності публічної влади у сучасних умовах є конфліктна міжінституційна взаємодія. Гібридна війна визначається як відносно нова форма конфлікту в інформаційному (постіндустріальному) суспільстві. Саме тому активно використовується інформаційне поле з метою проведення спеціальних інформаційних операцій, які за формою нагадують терористичні атаки з метою маніпулювання громадською думкою. Основне завдання гібридної війни – делегітимація не лише публічної влади країни, а й усього наявного політичного порядку. У гібридній війні ігнорується право та етичні норми, активно використовується пропаганда (Магда, 2014).

В Україні міжінституційна взаємодія характеризується конфліктністю. Серед причин цього: нехтування правом, постійні зміни у законодавстві та повне ігнорування елітами будь-яких етичних норм та демократичних правил політичної взаємодії. Ось чому конфліктна міжінституційна взаємодія виявилася нездатною створити дієві запобіжники гібридній агресії. Фактично, «війна усіх проти всіх», яка велася в Україні протягом усіх років незалежності, утворила передумови для гібридної війни. У міжінституційній взаємодії у трикутнику «Президент – парламент – уряд», починаючи із 1994 року, активно використовуються методи «гібридної війни», українське суспільство знаходиться у вирі медіа-скандалів, політичних скандалів та конфліктів, взаємних звинувачень. Легітимність публічної влади постійно проходила випробування політичними скандалами: від справи П. Лазаренка до «газових війн», від «касетного скандалу» до скандалу з «Укроборонпромом».

Конфліктна міжінституційна взаємодія створює сприятливий ґрунт для гібридної війни, унеможливорює ефективну протидію гібридній агресії РФ проти України. Легітимність публічної влади у цілому пов'язується із необхідністю підтримувати стабільність та певний політичний порядок у суспільстві в умовах поглиблення

та загострення соціальних протиріч та конфліктів. Виборчі кампанії не лише здатні забезпечити легітимність публічної влади, вони несуть також низку небезпек та викликів для легітимності політичного порядку. Це пов'язано з інтересами політичних сил, фінансових груп, інших гравців, труднощами в організації і проведенні виборів, в тому числі і складнощами їх правового регулювання.

Окупація Криму, війна на Сході країни та економічні кризи, які призводять до міграції і бідності? – це короткий перелік проблем, які вплинули та впливають на легітимність публічної влади. У науковому дискурсі спостерігаємо черговий реверс – від «переходу», «демократизації» і «транзиту» (Stefes, 2006) до «циклів», «трансформацій» або «гібридних режимів» (Feola, Jaworska, 2019; Мацієвський, 2016; Matsiyevsky, 2018).

Від досліджень політичної модернізації до констатації демодернізації українського суспільства (Rabkin, 2018). Поступово експерти відмовляються від концепцій і термінів, що відображають райдужні й швидкі перспективи європейської і євроатлантичної інтеграції. Термінологічна хвиля, яка описувала українську політику як «перехід», «демократизацію» або «транзит», сходить нанівець. Домінує прагматичний підхід щодо зовнішніх впливів і раціональна боротьба за дедалі менші ресурси, яка не обов'язково закінчиться демократичною консолідацією суспільства (Matsiyevsky, 2018).

Консенсус еліт формується навколо егоїстичних інтересів, не звертаючи уваги на демократичні ідеали і суспільний інтерес. За винятком періоду виборчих кампаній. Саме цим обумовлена увага до електоральної демократії (зокрема, її інституційного та комунікативного вимірів) як основи легітимності публічної влади. Вибори в Україні, як і фактори, що визначали передвиборчий розклад і поствиборчий ландшафт, правове регулювання виборчого процесу є популярною темою для досліджень. Серед усієї палітри слід виділити роботи М. Рябчука (Riabchuk, 2015), О. Мотиля (Motył, 2001), Т. Кузьо (Kuzio, 2003), М. Мінакова (Minakov, 2012).

Потрібно враховувати, що в Україні виборчий процес є перманентним. Після формування влади внаслідок виборчої кампанії еліти відразу ж починають підготовку до інших найближчих виборів. Зокрема, після президентських виборів 2019 року було розпущено парламент, що вважається дуже дискусійним з правової точки зору. І в цей же час почалася підготовка до переформатування органів місцевого самоврядування (місцеві вибори відбулися восени 2020 року). Саме тому в українській політиці визначальне значення мають вибори. Електоральна демократія залишає легітимності публічної влади надію.

Виборчі кампанії – президентські (1994, 1998, 2004, 2010, 2014, 2019 років) і парламентські (1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012, 2014, 2019 років), чергові і позачергові – за впливом на легітимність публічної влади пострадянської країни не поступаються відомому феномену українських «майданів» («Помаранчева революція» 2004 року; «революція Гідності» 2013–2014 років) (Яковлева, 2019). І навіть у ці непроті періоди вихід з кризи був пов'язаний саме з виборами. Повторний другий тур виборчої кампанії у 2004 році став прийнятною для еліт відповіддю на Помаранчеву революцію, а дострокові вибори президента України допомогли встановити стабільність після революції Гідності.

Цілу низку особливостей мали і місцеві вибори 2020 року. Головні з них: нова виборча система, а також організація і проведення виборів у період поширення пандемії. Українська влада не пішла на скасування чи перенесення виборів на усій території України або в «червоних зонах», проте через цілу низку обмежень мали місце особливості реалізації виборчих прав.

У фокусі даної наукової розвідки можна запропонувати два тренди виборчих кампаній в Україні та їх вплив на легітимність публічної влади. З огляду на геополітичну важливість України для ЄС, США і РФ вплив виборів є визначальним для регіональної і глобальної стабільності. Також діє і зворотне. Глобальні трансформації, пов'язані з розвитком інформаційних мереж, і медіатизація політики (Yakovleva, Yakovlev, 2020) становлять один із трендів – вплив політичних скандалів, які поширюються у медіа у вигляді рейтингових історій, на хід і результат виборів. А це означає вплив і на легітимність публічної влади. Як пише Т. Снайдер: «Політики в наш час згодують свої кліше телебаченню, де їх повторюють навіть ті, хто не згоден... Все відбувається швидко, але насправді нічого не відбувається. Кожна історія в телевізійних новинах є «сенсаційною» доти, доки її не витісняє наступна. Так, нас наздоганяє хвиля за хвилею, але ми ніколи не бачимо океану» (Snyder, 2017).

І хоча найвідоміший у світі сьогодні політичний скандал, пов'язаний з Україною, стосується виборів не в Україні, а у США, його вплив на українські вибори і легітимність публічної влади, безумовно, ще проявиться (BBC News Services, 2020).

Інший тренд – зміни у виборчому законодавстві напередодні виборів. Мета змін, які ініціюються владою – підлаштувати правила під «партію влади». Саме цього тренду стосується вислів Хав'єра Солани, сказаний у 2004 році як діагноз для української еліти: «Гра не за правилами, а з правилами» (Kyiv Post, 2010).

Саме тому виникають труднощі з віднесенням України до категорії «електоральної демократії». Хоча деякі автори наполягають на зворотному: електоральна демократія передбачає конфліктність та конкурентність. Демократичні вибори, в їх класичному розумінні, неможливі без верховенства права та свободи преси. Обидва ці принципи системно порушуються в Україні. Перший – через зміни у виборчому праві напередодні виборів. За однаковими правилами не пройшли поспіль більше двох кампаній. Ні кандидати, ні виборці не встигали звикнути до нових правил. На думку Л. Даймонда (Даймонд, 2005), саме стабільність правил є вагомим маркером демократичності виборів та електоральної демократії. Що стосується свободи слова як головної риси демократії, то боротьба за неї продовжується в усіх пострадянських країнах. А можливо, і в глобальному вимірі. Сьогодні виклик для свободи слова у мас медіа – це

зростаючий вплив формату та рейтингу традиційних мас медіа та соціальних медіа на політику. Одним із трендів комунікативного виміру легітимності публічної влади є політичні скандали. Вони стають сучасною зброєю боротьби за владу, підриву політичного рейтингу опонентів. Їхня ефективність особливо значна в пострадянських країнах, де замість генсеків, комуністичної ідеології, тоталітарної держави і КДБ діють закони політичних видовищ, медіа-шоу і медіа-скандалів. Тут також відсутні інституційні противаги перетворення політики на медіа-шоу. Водночас політичні скандали обертаються навколо важливих, суспільно значущих тем, які безпосередньо впливають на легітимність публічної влади – корупція, крадіжки, вбивства тощо.

Небезпека політичних скандалів та правових змін, які не мають іншого підґрунтя, аніж захист егоїстичних інтересів частини еліти, полягає у посиленні поділу суспільства. Вони створюють загрози легітимності не конкретно політику або партії, а, у дусі веберіанської традиції, усьому політичному порядку. Ці дві стратегії посилюють поділ українського суспільства (UC Berkeley, 2014). Наприклад, під час парламентської виборчої кампанії 2002 року газета «Україна Молода», котра підтримувала опозиційну партію В. Ющенка «Наша Україна», створювала образ країни, «знедоленої через злочинні дії влади (яку протиставляли народу і Україні), країна прагне радикальних змін, що затвердять демократію, а потім і гідне життя» (Кулик, 2010; 350).

Звичайною справою в Україні стали дострокові вибори. У 1994, 2007, 2014, 2019 роках – парламентські, а у 1994, 2014 рр. президентські (не забуватимемо і безпрецедентний повторний другий тур у 2004 році). Періодично виникають і революційні ситуації (1990 р., 2000–2001 рр., 2004 р., 2013–2014 рр. тощо). Але до 2014 року політичні скандали не призводили до застосування насильства владою до громадян. Крихка рівновага українського суспільства давала можливість елітам балансувати на межі застосування насильства і дозволяла говорити про електоральну демократію. Відповідно, про електоральну легітимність публічної влади.

У 2014 році Рубікон було перейдено. Після смертей під час революції Гідності відбулася делегітимація політичного порядку режиму В. Януковича. Здавалося, демократія та легітимна влада знову з'явилися на горизонті. Однак як нова влада (президент Порошенко, політична партія «Блок Петра Порошенка», політична партія «Народний фронт»), так і опозиція («Опозиційний блок») на виборах 2014 року не змінили стратегії. Влада поспіхом вносила законодавчі зміни (конституційний реверс – повернення до Конституції 2004 року без урахування суттєвих змін, які відбулись у суспільстві, зміни правил парламентських виборів тощо).

Опозиція за допомогою політичних скандалів намагалася згуртувати і мобілізувати свій електорат, перш за все для голосування в мажоритарних округах. Демократичні основи легітимності публічної влади ще не закріпилися, а принцип «розділяй і володарюй», схоже, влаштував усіх представників політичної еліти. Звичайно, правові зміни і політичні скандали не несуть загрози самі по собі: вони є складовою частиною демократичної легітимності. Але їх постійне спекулятивне використання у фрагментованому пострадянському суспільстві підсилює негативні тенденції, спрямовані на делегітимацію як влади, так і опозиції, руйнування політичного порядку, і в підсумку – спричиняє кризу легітимності. Особливо в ситуації загрози територіальній цілісності, протистояння на Сході України і окупації Криму.

Безпосередньо з легітимністю політичного порядку пов'язана невід'ємна складова частина електоральної демократії – передвиборна агітація. Зокрема, коли виборця агітують за особистість (політика) і програму, йому водночас пропонують образ людини, що їх підтримує (цією людиною політик і має стати), та країни, в якій обраний лідер здійснюватиме програму.

Цей аспект особливо важливий у загальнонаціональних виборах, коли сферою дії програми є вся країна. Кристалізується образ бажаного політичного порядку, який претендує на легітимність. М. Біліг інтерпретує це у термінах політичної комунікативістики як взаємозв'язок між двома вимірами репрезентації в політичному дискурсі, що їх «риторика гегемонії» робить нерозрізнюваними: «Політична партія чи політична постать, представляючи (виражаючи) загальний (національний) інтерес, мусить представляти (зображати) в своєму мовленні, що належить представляти (виражати)» (Billig, 1999; Sabucedo, 1994).

Обираючи запропонований образ політика, громадянин голосує за прийнятний для себе політичний порядок, з яким може себе ідентифікувати. Так відбувається процес легітимації публічної влади.

Тому дискурс парламентських і президентських виборів особливо активно звертається до національної ідентичності як складової частини образу країни та її громадян. В усталених націях/державих чимало важливих ідентифікаційних характеристик не викликають застережень серед жодної політично значущої частини суспільства й, отже, перебувають поза межами виборчої дискусії, власне, окреслюють її межі (Billig, 1999; 64). Натомість в Україні все ще можна дискутувати, мабуть, про все – аж до самого існування незалежної української держави.

Які тренди виділяються в електоральній демократії в Україні? Крім змін у правовому полі напередодні виборів і політичних скандалів, які підривають легітимність політичного порядку, слід назвати ще кілька. Погодимось: «Взагалі, такими детермінантами є: 1) соціальні характеристики виборців, включаючи регіональні та етнічні фактори; 2) оцінки громадськістю поточних політичних та економічних умов у країні; 3) ідентифікація окремих виборців та їх думки з важливих питань порядку денного; 4) їх ретроспективні оцінки діючих керівників; 5) лідерські якості претендентів; та 6) перспективні оцінки партій та кандидатів щодо їх очікуваної роботи на посадах» (Harasymiw, 2005; 192).

Результати голосування у 2019 році на президентських виборах і дострокових парламентських виборах дозволяють говорити про такий недооцінений фактор, як політичні скандали, зокрема – пов’язані із викриттям політичної корупції. Це важливий фактор делегітимації публічної влади в Україні. Жодна кампанія не обходиться без звинувачень у корупції. Але у політичних скандалів, пов’язаних із викриттям політиків у корупції, є одна особливість. Вони можуть делегітимізувати публічну владу, допомогти перемогти «попередників». Натомість політичні скандали не здатні забезпечити легітимність нової влади.

Так само електоральна демократія не може забезпечити легітимність політичного порядку, вона є механізмом легітимації окремих політиків.

З одного боку, влада прагне використовувати зміни у виборчому праві для того, щоб забезпечити перемогу своїм кандидатам. З іншого боку, опозиція, позбавлена можливості коригувати законодавство, активно використовує медіа для поширення політичних скандалів, атакуючи інформаційний простір як частину легітимності публічної влади та існуючого політичного порядку.

Серед найбільш гучних політичних скандалів, пов’язаних із політичною корупцією, які суттєво впливали на результат виборів, треба назвати справу П Лазаренка (1999 рік), «касетний скандал» (2000 рік), «справа Гонгадзе» (2000 рік), «кольчужний скандал» (2001 рік), отруєння Юшенка (2004 рік), газові скандали між РФ і Україною, скандал із Укроборонпром (2019 рік) (Івахненко, 2019). Усі вони пов’язані з виборчими кампаніями.

Висновки. Отже, зміни до виборчого законодавства та політичні скандали стали невід’ємною частиною електоральної демократії в Україні. Можна стверджувати, що електоральна демократія протягом тридцяти років забезпечувала легітимність публічної влади в Україні. Натомість електоральна легітимність виявилася нетривалою, крихкою та такою, що здатна на короткий проміжок часу легітимізувати владу окремих політиків. Задля забезпечення легітимності політичного порядку необхідно посилити електоральну демократію інституційною довірою та підвищенням ефективності міжінституційної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Даймонд Л. Три парадокси демократії. *Демократія: Антологія*. Київ: Смолоскип, 2005. С. 92–104.
2. Івахненко В. Двойное зло. Скандал вокруг «Укроборонпрома» и президентские выборы. *Радио свобода*. 2019. 14 марта. URL : <https://www.svoboda.org/a/29821218.html> (дата звернення: 15.05.2020). (дата звернення: 21.04.2021)
3. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ : Критика, 2010. 656 с.
4. Магда Є.М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини. Політичні науки*. 2014. № 4. URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489 (дата звернення: 21.04.2021).
5. Мацієвський, Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці : Книги XXI, 2016. 252 с.
6. Прокоп М. Трансформація політичної системи України: баланс на грані демократії і авторитаризму. *Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України : матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (14–15 травня 2014 р., м. Луцьк)*. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. С. 373–386.
7. Яковлева Л. Легітимність влади в Україні: от електоральної демократії к политической инклюзивности. *Studia universitatis moldaviae: Seria «Stiinta sociale»*. 2019. № 8(128). С. 241–248.
8. Billig M. Banal Nationalism. London : SAGE Publications Ltd, 1999. 208 p.
9. Feola G., Jaworska S. One transition, many transitions? A corpus-based study of societal sustainability transition discourses in four civil society’s proposals. *Sustainability Science*. 2019. № 14. P. 1643–1656.
10. Harasymiw B. Elections in Post-Communist Ukraine, 1994-2004: An Overview. *Canadian Slavonic Papers*. 2005. Vol. 47. Iss. 3-4. P. 191–239.
11. Kuzio T. The 2002 parliamentary elections in Ukraine: Democratization or authoritarianism? *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2003. Vol. 19. Iss. 2. P. 24–54.
12. Matsiyevsky Y. Revolution without regime change: The evidence from the post-Euromaidan Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. 2018. № 51(4). P. 349–359.
13. Minakov M. Ideological Innovations in the PostSoviet Countries. Editorial introduction. *The Ideology and Politics Journal*. 2012. № 1. P. 2–4. URL : https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2014/03/1_ENG_Minakov.pdf.
14. Motyl A. J. Imperial ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empires. New York : Columbia University Press, 2001. 128 p.
15. Rabkin Y., Minakov M. Demodernization: A Future in the Past. Stuttgart : Verlag, 2018. 422 p.
16. Riabchuk M. «Two Ukraine’s» Reconsidered: The End of Ukrainian Ambivalence? *Studies in Ethnicity and Nationalism*. 2015. Vol. 15. Iss. 1. P. 138–156.
17. Sabucedo J. Rhetorical and Ideological Dimensions of Common Sense The Status of Common Sense in Psychology. Norwood : Ablex, 1994. P. 121–145.
18. Snyder T. On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century. New York : Tim Duggan Books, 2017. 126 p.
19. Solana suggests Ukraine should play by the rules. *Kyiv Post*. 2010. 31 March. URL : <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/solana-suggests-ukraine-should-play-by-the-rules-62922.html> (дата звернення: 02.02.2021).
20. Stefes C. H. Understanding Post-Soviet Transitions. London : Palgrave Macmillan. 2006. 223 p.
21. Trump impeachment: The short, medium and long story. *BBC News Services*. 2020. 5 February. URL : <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49800181> (дата звернення: 10.03.2021).
22. Ukraine: divided nation, divided state Eurasian Geopolitics Edward W. Walker. *UC Berkeley*. 2014. March, 14. URL : <https://eurasiangeopolitics.com/2014/03/14/ukraine-divided-nation-divided-state/> (дата звернення: 22.03.2021).

23. Yakovleva L., Yakovlev D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. what role for the social sciences? *The role of social sciences in Ukraine and the world: milestones and outlook : collective monograph* / O. Boryslavska, D. Kislov, V. Liakh, N. Nesprava, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. 168 p. P. 146–163.

References:

1. Daimond L. (2005) Try paradoksy demokratii [Three paradoxes of democracy] *Demokratiia: Antolohiia*. Kyiv: Smoloskyp. C. 92-104. (in Ukrainian)
2. Yvakhnenko V. (2019) Dvoine zlo. Skandal vokruh «Ukroboronproma» y prezydentskye vyborhy. [Doubleevil. The scandal surrounding Ukroboronprom and the presidential election]. *Radyo svoboda*. 2019. 14 March. URL: <https://www.svoboda.org/a/29821218.html> (access: 21.03.2021) (in Ukrainian)
3. Kulyk V. (2010) Discourse of Ukrainian media: identities, ideologies, power relations [Discourse of Ukrainian media: identities, ideologies, power relations]. Kyiv: Critique. 656 p. (in Ukrainian)
4. Magda E. M. (2014) Hybrid war: the essence and structure of the phenomenon. International relations [Hybrid war: the essence and structure of the phenomenon. International relations]. *Political science*. 2014. № 4. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489 (in Ukrainian)
5. Matsiievskiy Yu. (2016) U pasttsi hibrydnosti: zyzgazy transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini (1991-2014) [In the hybrid trap: zigzags of political regime transformations in Ukraine (1991-2014)]. Chernivtsi: Knyhy XXI. 252 s. (in Ukrainian)
6. Prokop M. (2014) Transformatsiia politychnoi systemy Ukrainy: balans na hrani demokratii i avtorytaryzmu [Transformation of the political system of Ukraine: the balance on the verge of democracy and authoritarianism]. Informatsiine zabezpechennia transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy : materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (14–15 travnia 2014 r., m. Lutsk). Lutsk : Vezha-Druk. S. 373-386. (in Ukrainian)
7. Iakovleva L. (2019) Lehytymnost vlasty v Ukrayne: ot ÷lektoralnoi demokratyy k polytycheskoi ynkluzyvnyosti. *Studia universitatis moldaviae: Seria «Stiinte sociale»*. №.8 (128). S.241-248. (in Russian)
8. Billig M. (1999) Banal Nationalism. London: SAGE Publications Ltd. 208 p. (in English)
9. Feola G., Jaworska S. (2019) One transition, many transitions? A corpus-based study of societal sustainability transition discourses in four civil society's proposals. *Sustainability Science*. № 14. P. 1643–1656. DOI <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0631-9> (in English)
10. Harasymiw B. (2005) Elections in Post-Communist Ukraine, 1994-2004: An Overview. *Canadian Slavonic Papers*. Vol. 47. Iss. 3-4. P. 191-239. (in English)
11. Kuzio T. (2003) The 2002 parliamentary elections in Ukraine: Democratization or authoritarianism? *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. Vol. 19. Iss. 2. P. 24-54. (in English)
12. Matsiyevisky Y. (2018) Revolution without regime change: The evidence from the post-Euromaidan Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. № 51(4). P. 349-359. (in English)
13. Minakov M. (2012) Ideological Innovations in the PostSoviet Countries. Editorial introduction. *The Ideology and Politics Journal*. № 1. P. 2-4. URL: https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2014/03/1_ENG_Minakov.pdf
14. Motyl A. J. Imperial ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empires. New York: Columbia University Press, 2001. 128 p. (in English)
15. Rabkin Y., Minakov M. (2018) Demodernization: A Future in the Past. Stuttgart: Verlag.422 p. (in English)
16. Riabchuk M. (2015) «Two Ukraine's» Reconsidered: The End of Ukrainian Ambivalence? *Studies in Ethnicity and Nationalism*. Vol. 15. Iss. 1. P. 138-156. (in English)
17. Sabucedo J. (1994) Rhetorical and Ideological Dimensions of Common Sense The Status of Common Sense in Psychology. Norwood: Ablex. P.121–145. (in English)
18. Snyder T. (2017) On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century. New York: Tim Duggan Books, 2017. 126 p. (in English)
19. Solana suggests Ukraine should play by the rules. *Kyiv Post*. 2010. 31 March. URL: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/solana-suggests-ukraine-should-play-by-the-rules-62922.html> (in English)
20. Stefes C. H. (2006) Understanding Post-Soviet Transitions. London: Palgrave Macmillan. 2006. 223 p. (in English)
21. Trump impeachment: The short, medium and long story. *BBC News Services*. 2020. 5 February. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49800181> (in English)
22. Ukraine: divided nation, divided state Eurasian Geopolitics Edward W. Walker. *UC Berkeley*. 2014. March, 14. URL: <https://eurasiangeopolitics.com/2014/03/14/ukraine-divided-nation-divided-state/> (in English)
23. Yakovleva L., Yakovlev D. (2020) Institutional interaction and political choice in a transitional society. what role for the social sciences? *The role of social sciences in Ukraine and the world: milestones and outlook : collective monograph* / O. Boryslavska, D. Kislov, V. Liakh, N. Nesprava, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. 168 p. P. 146-163. (in English)